

Діалог у казковому тексті

Казковий діалог, як найбільш оптимальна модель розмовного мовлення, є невичерпним матеріалом для лінгвістичних досліджень.

Останнім часом посилився інтерес мовознавців саме до усного мовлення як до першооснови мови. Як зазначає Дудик П.С., "усномовність є ... найприроднішим станом розмовної мови, найбільш натуральною формою її буття і вияву" (1, 21).

Розмовному стилю мови, а зокрема діалогічному мовленню, присвячено чимало ґрунтовних праць (2), однак усі вони висвітлюють проблеми усного літературного мовлення. Усне загальнонародне мовлення залишається і на сьогодні маловивченим. Оскільки "... справжнє своє буття мова виявляє тільки в діалозі" (3, 2), то й привертає увагу в першу чергу усно-розмовний діалог, що в усіх своїх аспектах зафіксований у народній казці. Зауважимо, що у мові казки в цілому найтиповіше відтворений спосіб усного мовлення, що спирається на так званий закон економії слова. Це зумовлює специфіку синтаксичного обрамлення фрази в казці, яке розраховане на інтонаційний супровід і передбачає обов'язкову присутність співбесідника.

Слід зазначити, що в творах художньої літератури з певною експресивно-стилістичною метою також відтворюється діалогічне усно-народне мовлення. Однак, художньо-літературний діалог є наслідком попереднього обміркування, що обов'язково передбачає момент типізації та індивідуалізації. У казці слова персонажів, як і взагалі мова казки, - скоріше типізація казкаря-оповідача, аніж самих персонажів.

Оповідач передає мову казкових героїв згідно народних традицій, отже й сам вимальовується на фоні традицій (діалектні особливості мови, добір фразеологізмів тощо). По суті, монологічно-розповідний характер усієї казки дозволяє казкареві "перевтілюватися" у своїх персонажів, грати спектакль одного актора.

Характерна риса усно-розмовного діалога - невимушеність та

імпровізація; регулюючим фактором граматичного і змістового розгортання фрази є темп мовлення.

Схематично діалог являє собою чергування реплік, що належать різним особам - співрозмовникам. У більшості випадків чергування реплік - дискретне, особливо при емоційному, швидкому темпі мовлення. За Щербою Л.В., діалог є формою звичайної прямої мови (4, 20), за Баранником Д.Х., - "...ланцюжком відносно коротких словесних акцій і реакцій" (5).

Між репліками діалога, крім смислового, існує структурно-мовний зв'язок: наступна репліка залежить від попередньої. Наявні в казці діалоги зі словами автора і без них:

Просить води напитися, коли це виходить з хати господар і питає:

- А хто ти є та куди йдеш?

- Я, - каже, - козак Мамарига, їду шукати моїх побратимів.

("Козак Мамарига")

- Хто там?

- Я, лисичка-сестричка.

- Чого тобі треба?

- Пустіть, люди добрі, переночувать.

("Як лисичка ходила по сміттячку")

Ритмічність казки, її насиченість зміною одних дій іншими проявляється і в русі персонажів, і в діалогах.

Така швидка зміна подій при розгортанні сюжету казки зумовлює лаконічність елементів діалога, як і мови персонажів у цілому, незалежно від способів її передачі. Економія слова в діалозі досягається за рахунок використання неповних речень, еліптичних, перерваних структур, слів-речень:

- Здорові, дядьку!

- Здоров.

- Кужи ви дрова несете?

- У ліс.

("Летючий корабель")

Для мови казок характерна найтиповіша форма діалога - питально-відповідна.

Крім зазначеної схеми побудови діалога типу "питання-відповідь", зустрічаємо інші варіанти розмовного мовлення:

а) перша репліка - друга репліка-повтор:

- Давай разом по світу ходити.

- Давай.

("Котигорошко")

б) питання - відповідь + зустрічне питання:

- Хто, хто в цій рукавичці?

- Мишка-скряботушка. А ти хто?

("Рукавичка")

в) питання - зустрічне питання, що конкретизує репліку співрозмовника:

- Скільки літ ти у мене служиш? Рік?

- Як рік?

("Стрілець")

У всіх випадках спостерігаємо підхоплення думок співбесідника, що зумовлює тематично-композиційну єдність діалога.

Інтенсивна діалогізація, градація дії виключають із структури казки зайві елементи. А народно-оповідний характер викладу зумовлює розмаїття способів передачі мови персонажів.

Діалогічне мовлення у казці тісно переплітається з монологічним (особливо це характерне для героїко-фантастичних казок). Власне поширену репліку того чи іншого персонажа можна розглядати як монолог, адже "монолог - безпосередньо звернена до співрозмовника невимушена розповідь" (6, 280).

Матеріалом, що зв'язує у тексті казки діалоги з монологіями, але разом з тим перебуває поза їх композиційною структурою, є різного роду додаткові репліки. Найбільш яскравий приклад - слова автора-казкаря.

Як ми зауважили, складові компоненти діалога-репліки - лаконічні, позбавлені ускладнень (дієприкметникових та дієприслівникових зворотів тощо). Саме така специфіка усного мовлення взагалі: лаконічність фрази, вилучення всього, що можна вилучити.

Так, у репліках персонажів казок часто спостерігається позанормативне (з опущенням сполучника) поєднання дієслів: іди принеси, піду подивлюся, сидить їсть тощо.

Діалог казки вирізняється лапідарністю викладу, тобто в такому діалозі неможливо ні вилучити, ні додати жодного слова.

Їх стилістична довершеність - у влучному і цілеспрямованому використанні усномовних конструкцій (еліптичних речень, дискретних і незакінчених синтаксем, спонукальних слів-речень тощо), а також побутової лексики.

Оперуючи такою порівняно замкнутою системою засобів вираження, зазначені діалоги між тим з найтоншими відтінками передають психічний стан героїв, їх настроїв і навіть вдачу. Адже лаконічність мови персонажів не позбавлена образності, це досягається використанням народнопоетичного епітета, метафори, влучного фразеологізму тощо. У цьому - національний характер української казки в цілому.

Таким чином, казки є своєрідним синтезом мовної культури нашого народу в історичному розрізі, синтезом національних традицій, морально-етичних та естетичних цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дудик П.С. Особливості розмовної мови// УМЛШ, 1967, № 6.
2. Баранник Д.Х. ,Гай Г.М. Драматичний діалог. Питання мовної композиції. - К.: Вид-во ун-ту, 1961; Усне побутове літературне мовлення. - К.: Наук. думка, 1970. С. 102-106; Святогор И.П. О некоторых особенностях диалогической речи в совр. русском языке (диалогические единства). - Калуж. кн-е изд-во, 1960; Соловьева А.К. О некоторых общих вопросах диалога// ВЯ, 1965. № 6; Дудик П.С. Діалогічність і монологічність розмовного мовлення// Мовознавство, 1972. № 2; Дудик А.С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення. - К.: Наук. думка, 1973.
3. Щерба Л.В. Восточнолужицкое наречие. - Лг., 1915. Приложение.
4. Щерба Л.В. Избранные труды по русскому языку. - М., 1957.
5. Баранник Д.Х. Усний монолог. - Дн-ськ, 1969.
6. Шведова Н.Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи. - М.: Изд-во АН СССР, 1960.